

רפואות חז"ל, סימני סכנה וסוגיות שבת

תלמוד בבלי • מסכת עבודה זרה (דפים כ"ח ע"א – כ"ט ע"א) • מהדורת מופת מאוירת ומורחבת

עריכה וסיכום: מאיר מרדכי בערקאוויטש • ליצירת קשר: Meyer0554@gmail.com

היתרי פיקוח נפש בשבת

סכנות ואזהרות הקזה

13 המחלות והרפואות המלאות

מפתח חכמי התלמוד

פסק ההלכה למעשה (רמב"ם, שו"ע, חזון איש): אין להשתמש ברפואות הללו בזמננו ("שנשתנו הטבעים" וחסרון בקיאות בדיוק מידות הצמחים ושמותיהם). אולם הסוגיה היא עמוד התווך של הלכות פיקוח נפש, הגדרת "חולה שיש בו סכנה" והיתרי מלאכות דאורייתא ודרבנן בשבת.

* חלק א': מחלות פנימיות, מכות ברזל ופיקוח נפש דוחה שבת

סכנת חיים • מחללים שבת

1. צְפַדְיָנָא — כאבי שיניים ומחלת חלל הפה

הגדרת המחלה והסימן: מחלה המתחילה בפה ומסיימת בבני מעיים (דלקת חניכיים נמקית/צפדינה). **בדיקת הסימן:** מניחים דבר-מה על החניכיים — אם מייד מתחיל לזוב דם משורות השיניים, הרי זו צפדינא!
3 הגורמים למחלה: (1) אכילת מאכלי חטים קרים ביותר בחורף; (2) **אכילת מאכלי שעורים חמים ביותר בקיץ;** (3) אכילת שאריות (מאתמול) של דגים שטוגנו בקמח ובשומן דג.

רפואות האמוראים בנמרא:

רבי אחא בנו של רבא: מי משרה ששרו בהם שְאֹר, שמן זית ומלח.
מר בר רב אשי: שמן אוזים ("משחא דאוזא"), הנמרח בעזרת נוצת כנף אווז.
אביי בשם סוחר ישמעאלי: גרעיני זיתים שלא גדלו שליש ולקלותם על גבי מעדר ברזל חדש.

סכנת פה

שמואל: סכנת חיים בשבת

2. פְּדַעְתָּא — פצע עמוק שנגרם מדקירת חרב וברזל

פסק שמואל: כל מכה שנעשית מברזל בבשר עמוק או בחלל הגוף, סכנת חיים היא ומחללים עליה את השבת מיד ללא צורך באומדן רופא.
לעצור את הדימום: לשתות שחליים כתושים בחומץ.
תחבושת לרפא את הפצע: לחבוש בתחבושת מגירודי צמח שנקרא 'בִּלְא' יחד עם גירודי צמח ה'סְנָה', או תחבושת העשויה מתולעים שהתרנגולים מנקרים באשפה.

מכת חרב

רב ספרא: שליח מלאך המוות

3. עִינְבָתָא — אבעבועה קשה בגודל ענב

רפואות התערובות: טוחנים צמח שנקרא 'טִינְגָא' (פיגם) עם דבש; או שטוחנים 'כרפס הבר' ומערבבים אותו עם יין ישן וחזק.
הקלה ראשונית דחופה (עד להכנת הרפואה): להקל את הכאב והחום על ידי נטילת ענב אמיתי בגודל העינבתא ובדיוק **מצבע שלו** (שחור לשחורה, ירוק לירוקה) — ומשפשפים כנגדה!

אבעבועה

קדחת חום

4. סִימָטָא — שלפוחית מלאה במוגלה (פרונקל)

רבא: סימן לקדחת

משמעות: רבא מבאר שהיא מהווה סימן חיצוני להתפרצות קדחת חום פנימית בגוף.
הרפואה: להכות עליה 60 פעמים באצבע צַדָּה, ואחר כך לקרוע שתי וערב להוצאת המוגלה.

סייג הגמרא: "אם חיור ראשו לא צריך" — אם ראשה לבן ומבושל, אינה צריכה הכאה זו ונפתחת מעצמה.

טחורים

5-6. פִּיקְעָא עִילָאָה וְתַתָּאָה — כאבים וסדקים בפי הטבעת

רבי אמי ורבי אסי

5. **פיקעא עילאה (בחלק החיצוני):** רבי יעקב סבל והורה לו רבי אמי (וי"א רבי אסי): 7 גרעיני צמח 'אהלא' אדום דוקא, לכרוך בבד שנחתך מצוואר חלוק, לכרוך בשיער בהמה, לטבול בנפט לבן, לשרוף את הכל ולהניח במקום הכאב.
ועד שמכינים: גרעיני סנה, ולהניח את סדק הפרי על גבי סדק הגוף.

6. **פיקעא תתאה (בחלק הפנימי):** חלב עיזה נקבה שלא ילדה למרוח שם; ואם אין לו: ישרוף 3 עלי דלעת שויבשו בצל ויפזרם שם; ואם אין לו: מין חילזון; ואם אין לו: שמן זית ושעווה בבגד ויתלה שם — **בקיץ בפשתן** (לקרר), **בחורף בצמר גפן** (לחמם).

אוזניים

7. תֵּשׁ בְּאוֹזְנֶיהָ — כאבי אוזניים עזים וסגולת הכליה

רבי אבהו • אביי ורבא

המעשה וסגולת הכליה: רבי אבהו היו פעם כאבי אוזניים, והורה לו רבי יוחנן **או** תלמידי בית המדרש לימדוהו הרפואה.
יֵאבִיבִי בִשְׁם אֱמוֹ: "לא נבראה כליה אלא לרפא אוזניים!"
ירבא בשם הרופא מניומי: "כל המשקאות מזיקים לאוזניים, ורק מי כליות טובים להן!"
הרפואה: כליה של עז שאינה מלאה צמר, קורע שתי וערב על גחלים, ואת הנוזל שופך לאוזן — **לא קר ולא חם אלא פושר!**

חלופות הגמרא ("ואם אין לו"):

א': חלב חיפושית גסה מומס ונשפך לאוזן.
ב': ממלא האוזן שמן, 7 פתילות משחת ועלי שום יבשים קשורים בשיער בהמה, מדליק קצה ומניח באוזן ומתקרב לאש — בזהירות מרוח!
ג' (ל"א): שמן באוזן, 7 פתילות שיער בהמה משוחות בשמן אפרסמון, מדליק ומתקרב לאש בזהירות מרוח.
ד': צמר סגול בלתי מנופץ באוזן, ומקרב לאש בזהירות מרוח.
ה': קנה חלול שנתלש לפני 100 שנה עם מלח סלע, שורפם יחד ומניח האפר.

זכור כלל יסודי ברפואת אוזניים: תרופות לחות — למחלות אוזניים יבשות; ותרופות יבשות — למחלות אוזניים לחות ונוזליות!

רבה בר זוטרא בשם ר' חנינא

8. מעלין אָזנים — השבת האוזן למקומה

פסק השבת: מותר להעלות אוזניים (להחזיר סחוס או תנוך שנשמט) בשבת!
אופן הפעולה: כב' שמואל בר יהודה: ביד מותר, אבל לא על ידי קשירת סם.
אינא דאמר: בסם מותר אבל לא ביד. מאי טעמא? — מזכך זריף (היד מחממת ומכאיבה).

היתר דאורייתא בשבת

9. עין שמרדה — דלקת עין חריפה ומסוכנת

פסק רב (ע"י רב זוטרא בר טוביה): עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת, ואפילו למישחק (לטחון) סממנים ולהוציאם ברשות הרבים — מפני שגיד העין תלויים בלב, וסכנת נפשות היא.

5 הסימנים להכיר את המחלה:

- ריר נזל מהעיניים.
- דקירה בעיניים.
- טפטוף דם מהעיניים.
- דמעות רבות מדי ללא הפסק.
- תחושת חום שורף בעיניים.

זכור: רק מתחילת המחלה מותר לחלל שבת לרפואתה, לא בסופה ולא לשיפור וחידוד הראייה בלבד!

רב אחא ורב אשי

11-13. אונקלי • רוקא • כוּדא — בסיס התבלינים הקבוע

חמשת התבלינים שממלאים במצקת: 1. כמון | 2. נענע | 3. חלתית | 4. צתרה | 5. אָזוב

המחלה והגדרתה	הנוזל	אסמכתא מהמקרא	אופן ההכנה והמינון
11. אונקלי: איבר באזור הלב שהתקפל (ריב"ל: מותר ליישר בשבת)	יין	"וַיִּין יִשְׁמַח לִבָּב אֲנֹשׁ"	רב אַחא בְּרִיה דְּרַבָּא: טוחן הכל יחד, נוטל מלא כף יד ומערבב במשקה.
12. רוקא: מחלת קוצר נשימה	מים	"וְרוּחַ אֱלֹהִים מְבַרְכֶתָּ עַל פְּנֵי הַמַּיִם"	רב אַשִּׁי: טוחן כל אחד בנפרד, ונוטל מכל אחד בנפרד בין אגודל לזרת.
13. כוּדא: צמרמורת היולדת בלידה	שֶׁכֶר	"וְכֹדָה עַל שִׁכְמָה" (שכמה = שיכר)	

רפואה חדשה (רב פפא בשם סוחר ישמעאלי): כד קטן חדש, מלא מים וכף דבש, להשאיר תחת הכוכבים לילה שלם, ולמחרת לשתות.

חלק ד': אזהרות סכנה, הקזת דם והנהגות תזונה לחולה

4 דברים שח"ו להופכם! (סכנה בשינוי)

- יצנון להורדת חום → סלק לצמרמורות.
- יתחבשות חמה לעקיצת עקרב → קרה לצרעה.
- ימים חמים לדקירת קוז (רק שם!) → קרים לסדקי פנים.
- יחומץ אחרי הקזת דם → דגים קטנים אחרי צום.

5 דברים שמסוכן להתרחץ אחריהם במרחץ

1. אדם שנעקץ מצרעה.
2. אדם שנדקר מקוז.
3. אדם שיש בעורו שלפוחית מוגלה (סימטא).
4. אדם שיש לו כאבי עיניים.
5. אדם שסובל מחום קודח וקדחת.

אזהרה חמורה

10. הלכות הקזת דם, סכנת מאכלי "חגב"ש" ורפואתם

- 4 דברים שמסוכן לעשות לפני הקזה: 1. אכילת שחליים; 2. חום גבוה; 3. מחלת עיניים; 4. אכילת דג.
דין דגים: יום אחד לפני או אחרי סכנה; שני ימים טוב; ביום השלישי שוב לא!
4 דברים שאסור לאכול אחר הקזה — סימן חגב"ש: 1. תלב | 2. גבינה | 3. בצלים | 4. שחלים.
הרפואה אם אכל חגב"ש: תערובת של רביעית חומץ ויין — וישתה אותה.

זכור! להתפנות אח"כ רק בצד המזרחי של העיר, כי הריח עלול להיות רע מאוד!

10 דברים המחזירים החולי בעוצמה

- (1) בשר בקר
- (2) בשר שמן
- (3) בשר צלי
- (4) בשר ציפורים
- (5) ביצה צלויה
- (6) שחליים
- (7) תספורת
- (8) רחצה במרחץ
- (9) גבינה
- (10) כבד

תוספות: אגוזים, וכן קישואים (שבבית מדרשו של ר' ישמעאל אמרו שהם קשים לגוף כחרבות).

6 מאכלים המרפאים לעולם

1. כרוב.
 2. תבד.
 3. מים ששרו בהם נענע יבשים.
 4. קיבה של בהמה.
 5. רחם של בהמה.
 6. הקרום שעל הכבד (סרעפת).
- וי"א: דגים קטנים (וטובים לבריאות כל הגוף).